

LIETUVOS FILOSOFIJA – KAIP ISTORIJA, DABARTIS IR ATEITIES VIZIJA

Naglis Kardelis

Vilniaus universitetas

Filosofijos istorijos ir logikos katedra

El. paštas: Naglis.kardelis@gmail.com

Santrauka. Straipsnis skiriamas šviesiam profesoriaus Romano Plečkaičio atminimui. Straipsnyje analizuojamas Plečkaičio mokslinis palikimas, profesoriaus indėlis į Lietuvos ir visos Vakarų filosofijos istoriją, vertinama teorinis ir asmeninis Plečkaičio vaidmuo Lietuvos filosofijos akademiniam gyvenime ir kultūroje. Straipsnyje teigiama, kad Plečkaitis visų pirma laikytinas filosofijos istorijos kaip solidžios akademinės disciplinos pradininku Lietuvoje, ypač išskirtini jo Viduramžių ir Apšvietos epochos filosofijos istorijos tyrinėjimai. Kita reikšminga Plečkaičio įnašo į lietuviškąją filosofijos lobyną kryptis – klasikinių tekstų vertimai, ypač pabrėžiant Kanto, Spinozos ir Tomo Akviničio veikalų pristatymą lietuvių kalba. Atsakomybė, su kuria profesorius vertė Vakarų filosofijos klasikus, formavo akademinio vertimo tradiciją Lietuvoje ir darė įtaką visai Lietuvos kultūrai.

Pagrindiniai žodžiai: Romanas Plečkaitis, Vakarų filosofijos istorija, Lietuvos filosofijos istorija.

Neužtenka būti iškilia mokslo asmenybe ir šiaip didžiu žmogumi, kad būtum kasdien prisimenamas ir minimas: juk daugelį Anapilin iškeliavusiųjų minime tik jų oficialių paminėjimų bei sukakčių dienomis, ir tik brangiausieji mūsų nepalieka niekada, nes jie mūsų mintyse nepaliauja gyventi kartu su mumis.

Šviesaus atminimo profesorius Romanas Plečkaitis ir yra vienas iš jų: priklausydamas jau ne Laikui, o Amžinybei, jis, skirtingai nei kiti šią ašarų pakalnę palikę ir kartu su savo darbais į Istorijos archyvą pasitraukę garbūs mokslo vyrai, niekada nenutolo nuo mūsų, neiškrito iš mūsų, mirtingųjų, laiko, nepaliko mūsų rūpesčių bei džiaugsmų – ir mūsų minčių. Mes, Profesoriaus mokiniai ir kolegos, regis, net ir šiandien juntame į mus nukreiptą skvarbų Lietuvos filosofijos patri-

archo žvilgsnį. Vilniaus universiteto Filosofijos istorijos ir logikos katedroje, kurioje iki mirties dirbo garbusis Profesorius, panašiu kiauurai veriančiu žvilgsniu iš ant sienos kabančio portreto rėmų į mus žvelgia Hegelis: nesvarbu, kuriame katedros kampe sėdėtum, atrodo, kad mąstytojas stebi būtent tave. Vienintelis esminis šių žvilgsnių skirtumas tėra erdvės ir laiko skirtumas: nuo Hegelio žvilgsnio negali pasislėpti katedros kambario erdvėje, o jaustis nepastebėtas ir kiekvieną akimirką ayklai nestebimas skvarbių Romano Plečkaičio akių niekaip neįstengtum net nepaisant mus atskyrusios begalinės laiko – ir net pačios būties – prarajos.

Šis kasdien mūsų jaučiamas Profesoriaus žvilgsnis tuo pat metu yra jaukus ir tėviškai rūstus: mus, buvusius mokinius, bičiulius bei kolegas, guosdamas ir drąsindamas, jis kartu

visus mus įsakmiai įpareigoja, disciplinuoja, suteikia budrumo, nuteikia darbui, mąstymui, kilnioms mintims ir didiems sumanymams. Jei koks nors mūsų laikų Teofrastas (beje, šiuo mąstytoju, Vakarų doksografinės tradicijos pradininku ir kartu su Aristoteliumi, filosofijos istorijos kaip mokslo iniciatoriumi, žavėjosi ir dažnai jį cituodavo Romanas Plečkaitis) manęs paprašytų įvardyti kurį nors vieną Profesoriaus charakterio bruožą, labai svarbų jo profesinei veiklai, tokiam šių dienų Teofrastui atsakyčiau, jog tai, be jokios abejonės, yra geranoriškas reiklumas – reiklumas sau ir kitiems. Net ir šiandien ausyse skamba labai specifiniu, nepamirštamu ir nepakartojamu Profesoriaus balsu prieš beveik dvidešimt metų man ištarti žodžiai: „Kolega, ruoškitės!“ Romanas Plečkaitis, tardamas šiuos žodžius, kalbėjo apie tai, kad kada nors ateityje man galbūt teks perimti jo skaitomą Antikos filosofijos kursą, todėl dar tada atkreipė dėmesį į didžiulę atsakomybę, kuri užguls mano pečius. Net ir šiandien, jau pats skaitydamas Antikos ir Viduramžių filosofijos kursus, kuriuos teko garbė ir atsakomybė paveldėti iš šviesaus atminimo Profesoriaus, jaučiuosi taip, tartum vis dar būčiau įpareigotas ruoštis – ir už šį kasdien ausyse skambantį įpareigojimą nuolat augti bei tobulėti savo Mokytojui esu be galo dėkingas. Prisimenu ir vienuolikos mašinraščiu rašytų puslapių ilgio recenziją, kurią jis parašė kaip mano daktaro disertacijos oponentas, taip pat ir neformalią gynimo procedūrą, visam laikui išliksiančią mano atmintyje. Kitas susižavėjimą ir baltą pavydą man keliantis Profesoriaus asmenybės bruožas, kurį, eidami jo pėdomis, visi turėtume savyje ugdyti, – tai nepaprastas suvalkietiškas darbštumas, kartu su didžiu talentu leidęs nuveikti išties didžius darbus.

Esu įsitikinęs, kad panašių asmeninių patirčių, kuriose paliudijamas Mokytojo pasitikėjimas mokiniu ir kartu su padrašinimu jam skiriamas įpareigojimas, galėtų prisiminti ištiesios dešimtys skirtingoms kartoms priklausančių Lietuvos humanitarų. Nepaisant kartų ir požiūrių skirtumo, būtent šviesus visiems mums brangaus Romano Plečkaičio atminimas verčia pamiršti rutiną, vangumą, įkvėpimo stoką, visokius smulkius nesutarimus ir dirbti Lietuvos filosofijos bei visos kultūros labui: juk mus visus – artimesnius ir tolimesnius savo bičiulius – Profesorius dosniai ir nešališkai vadino kolegomis, tartum mokėdamas tą patį kolegiškos pagarbos bei kilnaus aristokratiško atidumo denarą visiems besidarbuojantiems filosofijos baruose – lyg aniems evangelinio vynuogyno darbininkams, šeimininko lauke dirbusiems nevienodai ilgai ir uoliai.

Dabar, po nelemtai ankstyvos Profesoriaus mirties, kuri, nepaisant keleto nuo jos praslinkusių metų, atrodo lyg vakar pasiglemžusi didžiausią Lietuvos filosofijos lobį, visi skirtingų kartų Lietuvos filosofai, ypač Lietuvos filosofijos istorikai, man primena gilaus dvasinės bendrystės jausmo sujungtus įvairaus amžiaus mokinius, jaukiai įsikūrusius amžinai žaliuojančio Lietuvos filosofijos ažuolo – profesorius Romano Plečkaičio neginčijamo autoriteto paunksmėje, po vešliai išsikerojusiomis ir visus tėviškai apglėbiančiomis jo šakomis. Sėdėdami jaukioje, bet savarankiško mūsų mąstymo nestelbiančioje jo autoriteto paunksmėje ir apmąstydami tiek didžius paties Profesoriaus spėtus nuveikti darbus, tiek ir tą ateities triūsą, kurį iš jo paveldėjome kaip įsakmų įpareigojimą, iš Lietuvos filosofijos patriarcho nubrėžtų gairių ir priesakų požiūrio taško galime pasvarstyti apie tuos kilniosios mūsų profesijos

dalykus, kurie, buvę itin svarbūs iškilajam Mokytojui, išliko aktualūs ir mums, never-
tiems jo filosofinio palikimo paveldėtojams.

Romanas Plečkaitis – profesionaliosios Vakarų filosofijos istorijos Lietuvoje ir Lietuvos filosofijos istorijos pradininkas

Kaip visi puikiai žinome, Vakarų filosofijos istorijos pradininkais laikytini Aristotelis ir ypač Teofrastas, Aristotelio bendradarbis ir mokslinių bei filosofinių jo darbų tęsėjas. Jei paklaustume, kuris lietuvių mąstytojas stovėjo prie profesionaliosios Vakarų filoso-
fijos istorijos Lietuvoje ir pačios Lietuvos filosofinės minties istorijos ištakų, be jokios abejonės, derėtų atsakyti – Romanas Plečkaitis. Pabrėžiu, jog tai teigdamas turiu gal-
voje iš karto du skirtingus, nors ir glaudžiai susijusius, tyrimų laukus: pirmasis – tai Lietuvos filosofijos istorijos nuo pat jos pradžių LDK laikais iki pat šių dienų tyrimai, o antrasis – tai profesionalūs visos Vakarų filosofijos istorijos nuo filosofijos užgimi-
mo senovės Graikijoje iki naujausių šiuo-
laikinės filosofijos apraiškų tyrimai. Nors įvairiais filosofijos istorijos klausimais yra nemažai rašę tokie iškilūs lietuvių mąstyto-
jai kaip Stasys Šalkauskis, Antanas Maceina, Juozas Girnius, Pranas Kuraitis ir kai kurie kiti, tik Plečkaičio veikaluose filosofijos is-
torija – tiek visa Vakarų filosofijos istorija, tiek Lietuvos filosofijos istorija – iškyla kaip vientisas, sistemiškas ir metodologiškai kon-
soliduotas akademinis projektas. Filosofijos istorija, sakytume, buvo didžioji profesinė Profesoriaus meilė, o jį patį galime drąsiai laikyti pirmuoju tikru filosofijos istoriku Lietuvoje – filosofijos istoriku *par excellence*, *sensu stricto*, *ex professo* ir – be jokios abejonės – *Dei gratia*.

Klausimas, ar pati filosofija yra mokslas, akivaizdu, yra filosofinis, o ne siaurąja pra-
sme mokslinis. Kad ir kaip į jį atsakytume, po Plečkaičio nuveiktų darbų – ir turint juos prieš akis – jau būtų ne tik neprofesionalu, bet ir nepadoru klausti, ar ir pačią filosofijos istoriją dera vadinti mokslu. Būtina pripa-
žinti, kad net jei ir iki Plečkaičio egzistavo vienokia ar kitokia lietuviškoji filosofijos istorijos tradicija, tik po fundamentinių Profesoriaus tyrimų filosofijos istoriją Lietuvoje jau turime *kaip mokslą*.

Beje, šia proga verta prisiminti, kad Plečkaitis, tiek daug nusipelnęs, kad filosofijos istorijos tyrimai Lietuvoje būtų atliekami kaip rimti, tvirtus metodologinius pagrindus turintys moksliniai tyrimai, o ne kaip kažin koks neįpareigojantis neapibrėžto žanro ir solidumo laipsnio diskursas, ir pačią filoso-
fiją – *tikrą filosofiją*, o ne šiaip filosofavimą, pridengtą kilnia filosofijos skraiste, laikė mokslu. Profesoriaus įsitikinimas, kad filo-
sofija yra mokslas, o ne šiaip „mąstymas“ ar „galvojimas“ (tarkime, koks nors neapibrėž-
tas egzistencinis *galvos skausmas*, kylantis iš konkrečios patirties, bet nepasireiškiantis griežtu, net ir abstraktybes gebančiu konkre-
čiai artikuliuoti mąstymu), leidžia jį laikyti šiais laikais kone reliktinių graikiškojo ra-
cionalizmo nuostatų tęsėju ir lyg atsitiktinai užsilikusių progresistinių Apšvietos idealų skelbėju postmoderniosios kultūros tyruose. Remiantis muzikine analogija būtų galima pasakyti, kad tarp daugelio kitų Lietuvos mąstytojų, filosofuojančių (ar, tiksliau ta-
riant, kvazifilosofiškai džiazuojančių) konti-
nentinės filosofijos stiliumi, aristokratiškes-
nės natūros intelektualams Profesorius, dar gyvas būdamas, neretai atrodė kaip reta filo-
sofinė fosilija, atklydusi iš kilnesnės ir švie-

sesnės epochos, – nelyginant koks Mozartas tarp avangardinio serializmo praktikuotojų.

Plečkaičio įsitikinimas, jog tikra filosofija yra ir privalo būti plėtojama kaip mokslas, daugumai šiuolaikinių Lietuvos filosofų šiandien galbūt atrodytų be galo naivi ir anachronistiška, tačiau tai veikiau yra ne Profesoriaus, o taip manančiųjų problema. Plečkaičio reikalavimas, kad filosofija būtų laikoma mokslu, yra tiesiog *mąstymo griežtumo reikalavimas*, o ne kaprizinga užgaida, kad filosofija taptų dar vienu tiksluoju mokslu. Puikiai gebėjęs valdyti analitinius filosofijos instrumentus, Profesorius visada buvo istorinių (diachroninių) filosofijos tyrimų šalininkas, o ne siaurai suvokiamos analitinės filosofijos atstovas, tačiau savo kolegoms ir mokiniams jis nuolat primindavo, kad į filosofijos rangą pretenduojantis, bet loginio griežtumo kriterijų neatitinkantis mąstymas apskritai neturėtų būti laikomas filosofija: Plečkaičio požiūriu, tikra filosofija, net jeigu ji nėra analitinė, visada privalo būti analitiška, tai reiškia – turi kilti iš skaidraus ir griežto mąstymo, visada juo remtis ir išlikti jo kontroliuojama.

Jaunystėje profesionaliai studijavęs ir psichologijos mokslus, Romanas Plečkaitis puikiai suvokė ir visa savo, kaip mąstytojo, esybe jautė, kur eina riba tarp paprasčiausios, mąstymu nesiremiančios psichologinės nuostatos ir analitiškai artikuliuotos filosofinės įžvalgos, ir panašiai kaip kadaise Kantas – bene didžiausias filosofinis Profesoriaus autoritetas – dėjo titaniškas pastangas, kad Lietuvoje kultivuojamas filosofinis mąstymas būtų apvalytas nuo primityvaus psichologizmo ir psichologizavimo.

Plečkaičio nuopelnai lietuviškajai Vakarų filosofijos istorijos tradicijai yra susiję visų pirma su fundamentiniais senovės

graikų, Viduramžių, Renesanso, Baroko ir ypač Apšvietos laikotarpio filosofijos tyrimais, įtraukiančiais originalių filosofinių tekstų vertimus į lietuvių kalbą, komentarus, tekstologinę ir filosofinę analizę. Profesorių galime laikyti pirmuoju, blogiausiu atveju antruoju (po Levo Karsavino) profesionaliu filosofijos istoriku medievistu Lietuvoje, o prieš pat mirtį jo išversta Tomo Akviniečio *Suma prieš pagonis*, kaip ir kiti anksčiau atlikti šio Viduramžių mąstytojo veikalų vertimai, Lietuvos medievistikos kontekste gali būti pripažinti kaip nepralenkiama Viduramžių filosofinių tekstų vertimo klasika. Apie Kanto vertimus ir tyrinėjimus aš jau nekalbu: būtent Plečkaičio vertimai ir tyrimai šioje srityje, o ne lietuviškos – tikros ar tariamos – didžiojo mąstytojo šaknys lėmė tai, kad Kanto filosofija yra tokia reikšminga ne tik Lietuvos filosofams profesionalams, bet ir visai humanitarinei Lietuvos kultūrai. Kai kurių vokiškų Kanto terminų ir jo veikalų paskirų fragmentų vertimai į lietuvių kalbą, man regis, yra net tikslesni ir stiliaus požiūriu labiau vykę nei analogiški vertimai į didžiąsias Europos kalbas.

Vakarų filosofijos raidą, pamatines conceptualiąsias jos gaires Plečkaitis regėjo skvarbiu logiko ir logikos istoriko žvilgsniu: Profesoriumi ypač rūpėjo į dienos šviesą iškelti racionaliuosius ir žinijos prasme pozityviuosius skirtingais istoriniais laikotarpiais Vakaruose plėtoto filosofinio mąstymo aspektus, o logika ir jos istorija išties buvo didžioji jo aistra (kaip atskirus Plečkaičio profesinio dėmesio laukus galima paminėti Viduramžių logikų veikalus ir XX a. pirmos pusės lenkų logikų darbus).

Tiek Lietuvos, tiek visos Vakarų filosofijos istorijos tyrimus Plečkaitis vykdė pasitelkdamas preciziškiausias metodologines

strategijas, gerai išgalandęs, kaip jis pats sakydavo, tyrimo instrumentus. Kita, jei taip galėtume pasakyti, jo „inovacija“ – tai darbas su šaltiniais, su rankraštiniu filosofijos paveldu, kruopštus triūsas bibliotekose ir archyvuose: tai buvo iš tiesų didelė naujovė ir kone nauja mokslinė bei filosofinė mada akademinio atžvilgiu nelabai kultūringame krašte, kuriame nemaža dalis profesionalais save laikančių filosofų ar net filosofijos istorikų apskritai nežinojo kelio į archyvą, o poreikį ten reguliariai vaikščioti laikė didele gėda ir net talento stokos ženklu.

Lietuvos filosofijos istorijos srityje Profesorius pasiekė itin reikšmingų rezultatų tyrinėdamas rankraštinius filosofijos kursus, skirtingais Lietuvos istorijos laikotarpiais, ypač XVII–XVIII a., dėstytus tiek etninėje Lietuvoje, tiek ir visoje LDK teritorijoje. Tokių rankraštinių filosofijos kursų Plečkaitis yra atradęs, ištyręs ir įdėmiu filosofijos istoriko bei visos akademinės kultūros tyrinėtojo žvilgsniu įvertinęs išstisus šimtus. Atsižvelgdamas į minėtų kursų turinį bei filosofinį lygį, taip pat į daugybę unikalių minties istorijos detalių, kurių nebūtų įmanoma atrasti niekur kitur, Profesorius, galime drąsiai teigti, iš pabirų mozaikos fragmentų rekonstravo išstisus epochos akademinės kultūros paveikslą: jį analizuodami galime spręsti ne tik apie filosofijos lygį Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje, bet ir apie tuometinės Lietuvos kultūros lygį visos Europos kultūros kontekste apskritai.

Skyrium būtina pabrėžti, kad Plečkaičio moksliniai darbai šioje srityje leido nauju žvilgsniu įvertinti ir Vilniaus universiteto istoriją, suvokti šios garbingos akademinės institucijos vietą bei reikšmę Lietuvos kultūrai. Profesorius buvo tikras Vilniaus universiteto patriotas. Suvokdamas Vilniaus

universitetą ne tik kaip ilgos akademinės bei kultūrinės raidos rezultatą, kitaip sakant, kaip istoriškai susiformavusį darinį, bet ir kaip amžinąjį visos Lietuvos kultūros bei universaliųjų jos idealų simbolį, Profesorius, akcentuodamas dvasinį bei fizinį savo ryšį su *Alma mater*, kiek patetiškai ir gana išdidžiai sakydavo: „Vilniaus universitetas – amžinas, ir aš jame – amžinas...“

Atvirai ir labai kantriai oponuodamas daugeliui įtakingų ir Lietuvos filosofijai ne mažiau nusipelnusių kolegų, savaisiais Lietuvos filosofijos istorijos tyrimais jis siekė paneigti vyraujančią požiūrį, kad tikra filosofija Lietuvoje atsirado tik XX a. pradžioje kartu su Stasio Šalkauskio ir kitų iškilųjų jo amžininkų darbais, geriausiu atveju – XIX a. pabaigoje, prasidėjus tautiniam atgimimui. Mąstant intuityviai, deja, būtent pastarasis požiūris – bent jau *prima facie* – daugumai visada atrodė ir tebeatrodė teisingas, bet Profesorius su didžiausia aistra siekė pagrįsti savo įsitikinimą, kad Lietuva net ir tais didžiais garbingos senovės laikais nebuvo tik gūdas miškų ir meškų kraštas, tamsi filosofinė provincija. Lietuvos filosofijos ištakas įžvelgdamas scholastinės filosofijos tradicijoje, plėtotoje įvairiuose XVI a. pradžios Vilniaus kultūros kontekstuose, ypač mokykloje, vėliau tapusioje Vilniaus universitetu, bei kituose vienuolių įsteigtuose ugdymo centruose, taip pat atsižvelgdamas į bendrąjį filosofinės kultūros lygį tuometinėje Lietuvoje, Plečkaitis pagrįstai paskelbė, kad Lietuvos filosofijos tradicija siekia bent penkis šimtus metų. Akivaizdu, kad jis kalbėjo ne apie kokią nors autentišką, labai originalią, o apie scholastinę (mokyklinę) filosofiją, tačiau filosofijos, kuri tenkintų tik gerokai vėliau, romantizmo epochoje, susiformavusius mąstymo bei apskritai kūrybos originalumo

kriterijus, tais laikais nebuvo ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje.

Vis dėlto aistringas Profesoriaus siekis įrodyti, kad akademinio filosofavimo tradicija Lietuvoje siekia net penkis šimtmečius, kiek disonavo – net ir logine prasme – su ne mažiau aistringiu jo neigimu, kad šių dienų Lietuvoje apskritai nėra nei tikrų filosofų, nei tikros filosofijos, geriausiu atveju – tik filosofijos istorikai, tyrinėtojai ar populiarintojai, o blogiausiu – profanuotojai. Taip teigdamas Profesorius nebuvo teisus ne tik ta prasme, kad neigė tikrų filosofų statusą tokiems iškiliems mūsų mąstytojams kaip Arvydas Šliogeris, bet ir tuo požiūriu, kad, kaip galime suprasti, nelaikė tikru filosofu net ir savęs paties: be abejo, ką jau ką, o Plečkaitį tikrai galime laikyti tikru filosofu, o ne tik filosofijos istoriku, kaip kad ir jo mokinį Arvydą Šliogerį... Profesoriaus neigimas, kad šių dienų Lietuvoje egzistuoja gyva originalios filosofijos tradicija, o ne tik istoriniai filosofijos tyrimai, kontrastuodamas su drąsiu jo teigimu, jog tikra filosofija Lietuvoje egzistavo net prieš penkis šimtus metų, matyt, išreiškia ne tiek vertinimo nenuoseklumą ar nelogiškumą, kiek atvirai deklaruojamą požiūrį į giliausią filosofijos prigimtį ir dabartinės Lietuvos filosofijos skurdumo pripažinimą: anot Plečkaičio, tai, kas buvo laikoma filosofija XVI a. Lietuvos vienuolių mokyklose, iš tiesų *ir buvo* tikra filosofija, skirtingai nei tai, kas neretai laikoma filosofija kai kuriuose šiandienės Lietuvos akademinuose kontekstuose.

Profesorius buvo klasikinė natūra *par excellence*, kaip sakydavo jis pats, „senoviškas žmogus“, tad nesunku suvokti, kad ir dabartinę Lietuvos filosofijos būklę jis vertino veikiau iš Aristotelio ir Kanto, o ne iš postmodernųjų mąstytojų regimtaškio.

Būdamas tikras Lietuvos patriotas, Plečkaitis kartu griežtai pasisakė prieš bet kokius mėginimus kurti „tautinę filosofiją“, nesiremiančią Vakarų filosofijos tradicija ar net jai priešiška, taip pat nepakančią kitose, ypač kaimyninėse, šalyse kitų tautų plėtojamos mąstymo srovėms. Ypač verta paminėti Profesoriaus indėlį mezgant profesinius ryšius su Lenkijos filosofais, kurie ne tik buvo puikiai susipažinę su jo darbais, bet ir labai jį vertino kaip didžiausią Lietuvos filosofijos autoritetą.

Filosofijos istorija kaip filosofija, o filosofija – kaip filosofijos istorija: neregimas Romano Plečkaičio autoriteto pėdsakas

Bene didžiausią įspūdį man paliko Romano Plečkaičio gebėjimas filosofiją organiškai sieti su filosofijos istorija. Nors gana kontroversiškai manydamas, kad mes, lietuviai, šiandien vis dar nesame pajėgūs kurti originalios filosofijos ir kol kas esame pasmerkti vien istoriniams filosofijos tyrinėjimams, Profesorius kartu buvo įsitikinęs, kad į originalios filosofijos erdvę įmanoma įžengti tik filosofijos istorijos keliais. Plečkaičio požiūris, kad probleminis filosofijos dėstymas universitetuose negali ir neturėtų būti atskirtas nuo istorinio dėstymo, kitaip tariant, filosofija – nuo filosofijos istorijos, bent jau Vilniaus universitete filosofijos studentams dėstomuose specialybės kursuose leido išlaikyti klasikinį integruoto filosofijos dėstymo modelį, kurio, deja, neretai atsisakoma Vakaruose. Būtent Plečkaičio autoritetas ir Profesoriaus suformuluota filosofijos neatskiriamumo nuo filosofijos istorijos doktrina iki šiol leidžia užtikrinti palyginti aukštą filosofijos bakalauro studijų Vilniaus universi-

tete lygi, ypač turint galvoje tai, jog ne viename garsiaame Vakarų universitete filosofijos istorija studijuojama pradedant ne nuo Talio, Pitagoro, Sokrato ir Platono, o, tarkime, nuo Russello, geriausiu atveju – nuo Descartes'o, todėl ne tik labai susiaurinamas studentų kultūrinis akiratis, bet ir pati filosofija kaip akademinė disciplina, radikaliai dehumanitarizuojama ir dehumanizuojama, paverčiama tarsi dar vienu techniniu (ar, dar tiksliau tariant, profesiniu techniniu) dalyku.

Dabar, kai jau iš tam tikros laiko perspektyvos mėginu suvokti, kodėl Profesorius taip priešinosi radikalios filosofijos ir filosofijos istorijos demarkavimo, taip propaguojamo Bolonijos proceso gerbėjų, tendencijai, į galvą ateina toks paaiškinimas (nors nesu įsitikinęs, kad pats Plečkaitis būtų rėmėsis identiškais argumentais, kuriuos netrukus išdėstysiu, nujaučiu, jog anuomet jis būtų linkęs jiems pritarti): taigi, nors pats Plečkaitis ir filosofiją laikė tam tikru mokslu (ypač akcentuodamas jai būtiną griežtumą, tvirtus metodologinius pagrindus ir loginį nuoseklumą), jis tikrai būtų pritaręs minčiai, kad filosofijos ir filosofijos istorijos vienovės samprata, be kitų sumetimų, iš esmės remiasi ir vienu radikaliu skirtumu tarp filosofijos (net jeigu ji taip pat yra tam tikros rūšies mokslas) ir visų kitų mokslų, ypač tikslųjų, arba gamtos.

Skirtingai nei gamtos moksluose, kuriems būdingas pasiektų rezultatų kumuliatyvumas, filosofijoje nėra ir negali būti tokios akivaizdžios pažangos, kaip gamtotyroje. Kaip visi puikiai žinome, dauguma mokslininkų savo darbus pradeda ne nuo visiško nulio, o nuo pirmtakų pasiektos ir įtvirtintos mokslinės pozicijos (čia remiamės klasikine mokslo raidos samprata ir neatsižvelgiame į šuoliškos paradigmos kaitos atvejus): sukurti visą mokslą „nuo nulio“, nesiremiant anks-

tesnių mokslininkų kartų įdirbiu, yra dalykas, neįmanomas nei fiziškai, nei dvasiškai. Ankstesnių kartų mokslinio įdirbio integravimo į dabarties tyrimus prasme gamtos mokslai yra istoriškesni už filosofiją, kuriai būdinga bet kokius mąstymus pradėti savaip, „nuo nulio“, atsistojus į unikalių vienišo filosofinio genijaus atspirties tašką, ir mąstyti ne istoriškai, o *sub specie aeternitatis*.

Bet čia gamtotyros istoriškumas ir baigiasi. Mokslui būdinga tai, kad kumuliatyvi jo pažanga gali būti įsivaizduojama kaip nuolat – ir labai greitai – pirmyn slenkantis frontas, kaip banga, kuri, formuodama momentinę priešakinių mokslo pozicijų konfiguraciją, tuo pat metu negailestingai sunaikina visas ankstesnes išsikovotų mokslo pozicijų apybraižas: sakytume, bangai formuojant naują kranto liniją, ankstesnės kranto linijos yra sunaikinamos, nuplaunamos naują kranto apybraižą formuojančios bangos. Būtent šia prasme ir sakoma, kad mokslo rezultatai labai greitai ir beviltiškai sensta. Mokslo pažangos paradokso esmė ir yra ta, kad mokslo raidai būdingas bent jau santykinis kumuliatyvumas, lemiantis tam tikrą jo pranašumą prieš filosofiją, gana keistai kontrastuoja su tuo akivaizdžiu faktu, kad mokslo rezultatai sensta taip greitai ir nepataisomai, tarsi pats mokslo rezultatų kumuliatyvumas būtų vien gryniausia iliuzija.

Kad filosofija, net jeigu ją ir įmanoma pavadinti tam tikros rūšies mokslu, esmingai skiriasi nuo daugelio kitų mokslų, ypač nuo gamtamokslio, rodo, tarkime, akivaizdus skirtumas tarp senovės graikų fizikos ir tų pačių senovės graikų metafizikos: graikų metafizika šiuolaikiniams filosofams išlieka įdomi ne tik istoriniu (antikvariniu) požiūriu, bet ir jų plėtojamų aktualių metafizinių diskusijų kontekste, o štai graikų fizika, kul-

tivuota Hérakleito, Platono ar Aristotelio laikais, yra įdomi nebent mokslo istorikams, bet ne savo srityse dirbantiems šiuolaikiškiems fizikams. Filosofijai esmingai būdinga tai, kad nors jos raidos, griežtai kalbant, neįmanoma apibūdinti kumuliatyvaus pozityvių rezultatų kaupimo terminais, tai, kas joje iškyla kaip iš tiesų pamatinės išvalgos (arba – negatyvia prasme – kaip neįveikiamos žmogaus mąstymo ribos), ilgainiui įgyja kažin kokį amžinybės ir nenykstančios vertės matmenį, tam tikrą konceptualinį tvarumą, gerokai pranokstantį mokslo raidai būdingą kumuliatyvumą.

Nors filosofai mėgsta išdidžiai sakyti, kad mąstyti jie visada pradeda „nuo nulio“, savarankiškai, be atožvalgos į kitus, filosofijos istorija gyvame jų mąstyme dalyvauja gerokai svariau nei mokslo istorija – dabarties mokslą kuriančių mokslininkų mintyse. Nors filosofija yra „amžina“ (ne tik metafizinių spekuliacijų „apie amžinybę“ prasme, bet ir savuoju negalėjimu išjudėti iš mirties taško ir pasiekti tam tikrą konkrečią poziciją „erdvėje ir laike“), būtent atožvalgos į savąją tradiciją požiūriu ji nepalyginti istoriškė už gamtamokslį. Nors filosofija – bent jau griežto gamtos mokslo supratimu – lyg ir niekur nenukeliauja, nepasiekia pozityvių rezultatų, kuriais būtų galima vertinti jos „pažangą“, skirtingais istoriniais laikotarpiais filosofavusių mąstytojų minčių konfiguracijos (dažniausiai – negatyvūs mąstymo precedentai) susiklosto kaip tam tikras filosofinės tradicijos žemėlapis, kurio neturi teisės ignoruoti tie, kurie mėgina filosofuoti mūsų dienomis. Filosofijos istorijos žemėlapis – tai tartum užminuoto lauko žemėlapis: šis žemėlapis neparodo, kaip reikia mąstyti, bet jis parodo, kaip *nereikia* mąstyti – nes taip jau buvo mėginta mąstyti ir pasirodė,

jog tai buvo neperspektyvu. Be abejo, šiame filosofijos istorijos žemėlapyje yra ir keletas pozityvių viršukalnių, nors jos ir skęsta metafizinėse miglose.

Minėto žemėlapio prigimtis ir logika lemia tai, kad dviračio išradinėjimo pavojus filosofijoje yra netgi didesnis nei kituose moksluose: filosofijos abstraktumas lemia tai, kad pamatinių filosofijos klausimų ir jų sprendimų skaičius nėra begalinis, netgi nėra itin didelis, be to, būtent filosofijos istorijoje yra susiformavęs baigtinis tų klausimų bei jų sprendimų repertuaras, o tai ir lemia, kad filosofijos istoriją ignoruojančio „originalaus“ filosofo mąstymas tikram profesionalui rizikuoja atrodyti kaip beviltiškai infantilus ir banalus. Kartu tai lemia ir tą aplinkybę, kad nors filosofijoje ir nėra tokios akivaizdžios pažangos, kaip gamtos moksluose, ankstesnių filosofų išvaikščioti takai ir šunkeliai dabarties filosofams yra gerokai svarbesni nei dabarties mokslą kuriantiems mokslininkams keliai ir akligatviai, kadaise praminti praeityje gyvenusių jų pirmtakų.

Kaip, be jokios abejonės, pasakytų ir pats Plečkaitis, nuolat akcentavęs itin glaudų dialektinį filosofijos ir filosofijos istorijos ryšį, kiekvienas tikras filosofas yra pasmerktas mąstyti tuo pat metu *ir savarankiškai, ir dialogiškai*. Tai paradoksalus, beveik neįmanomas reikalavimas, prilygstantis reikalavimui praplaukti tarp Scilės ir Charibdės, bet – paradoksas! – tikri filosofai vis dėlto nesuvokiamu būdu įstengia mąstyti taip, kad jų mąstymas įvykdo minėtą drakonišką užduotį. Kaip galbūt pasakytų Profesorius, pavartodamas fizikinę analogiją, kiekvienas tikras filosofas privalo iš pradžių patirti visos Vakarų filosofijos istorijos traukos lauką, nuolankiai leistis būti jo veikiamas, o vėliau ne kur kitur, o būtent tame pačiame filoso-

finės tradicijos traukos lauke įgyti pakankamai mąstymo energijos, sakytume, pakankamą „minties greitį“, kad iš šio traukos lauko išsiveržtų, įveikdamas visą jį subbrandinusią filosofinio mąstymo terpę.

Mąstyti savarankiškai, bet kartu dialogiškai – toks, man regis, būtų galėjęs būti Profesorius priesakas ateinančioms Lietuvos filosofų kartoms. Juk Lietuvos filosofijai reikia nei mąstytojų autistų, nei kolektyvinės sąmonės praktikuotojų.

LITHUANIAN PHILOSOPHY – AS HISTORY, PRESENT AND VISION OF THE FUTURE

Naglis Kardelis

Abstract. The article is devoted to the memory of the late Professor Romanas Plečkaitis. The author presents an evaluation of the extraordinary scholarly achievements of Plečkaitis in the field of the history of philosophy, both Lithuanian and Western in general, discusses the unique force and influence of his professional and personal authority in the context of academic life at the Faculty of Philosophy at Vilnius University, underscores the Professor's role as one of the most prominent figures in the cultural life of contemporary Lithuania, shares with the reader some private reminiscences from personal communication with the Professor.

It is argued that Romanas Plečkaitis was the sole true initiator of the history of philosophy in Lithuania as a solid, scientifically grounded academic discipline. His achievements in various branches of the history of Western philosophy, especially Medieval philosophy and the philosophy of the Enlightenment, are brought to the fore. The superbly conducted translations of the works of various thinkers representing almost all periods of Western philosophy, but especially the translations of the writings of Saint Thomas Aquinas and Immanuel Kant, prominently stand out as an acknowledged classic in the context of Lithuanian philosophical translations. The translations of Plečkaitis with adjacent commentaries as well as precise textual and philosophical analyses are mentioned by the author of this article as being of particular importance to contemporary philosophical discourse in Lithuania and Lithuanian cultural life in general.

The achievements of Plečkaitis in the field of the history of Lithuanian philosophy are arguably even more important. In the author's opinion, the discovery, textual research and philosophical analysis of the extant manuscripts of the philosophy courses taught at various academic institutions of the Grand Duchy of Lithuania at university- and school-level constitute the most valuable part of the Professor's work in the field of the history of Lithuanian philosophy. The singular role of Romanas Plečkaitis as an informal ambassador of Lithuanian philosophy to other European countries, especially Poland, is also briefly touched upon.

Keywords: Romanas Plečkaitis, history of Western philosophy, history of Lithuanian philosophy.

Įteikta 2014 m. sausio 15 d.